

Hartkornet som Maalestok for Landbrugsproduktionen og Landbrugsskatterne.

Fuldmægtig M. Koefoed

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_3rk-PDF/nto_3rk_0007_84905.pdf

pdf genereret den : 25-1-2006

Hartkornet som Maalestok for Landbrugsproduktionen og Landbrugsskatterne.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening
d. 2. Marts 1899.

Af

Fuldmægtig **M. Koefoed.**

De Angreb, man i vore Dage saa almindeligt hører rettede mod Hartkornet som Beskatningsbasis og derigennem som Bærer af den største Del af de Skatter, der direkte paahvile det arbejdende Landbrug til Stat og Kommuner, have tilskyndet mig til at foretage en sammenlignende Undersøgelse af de Data, som vor officielle Landbrugsstatistik frembyder til en Bedømmelse af de paagældende Forhold. Som det vil være bekendt, tjener Hartkornet nemlig, saaledes som det blev fastsat ved Matriklen af 1844 her i Landet, i de fleste landbrugsstatistiske Publikationer som Grundlag, og med det som Basis foretages Sammenligninger fra Amt til Amt eller mellem de enkelte Landsdele indbyrdes, og det er derfor indlysende, at hvis dette Grundlag efterhaanden er blevet forældet, maa de Resultater, man ved dets Benyttelse kommer til, ogsaa være misvisende.

Skulde man nu alene holde sig til det Tidsrum, som er forløbet siden Matriklens Ikrafttræden, ligger det nær at antage, at Hartkornet maatte være et ret ubrugeligt Grundlag, især naar samtidig henses til de store Forandringer i Kultur m. m., som netop den sidste Halvdel af indeværende Aarhundrede har været Vidne til, og det saa meget des mere, som det ikke er nok i denne Henseende alene at fæste Opmærksomheden paa de 55 Aar, som ere forløbne siden den saakaldte ny Matrikels Ikrafttræden; thi de grundliggende Hovedarbejder for denne, Kortenes Tilvejebringelse og Jordernes Bonitering, stamme fra vort Aarhundredes Begyndelse, og vare allerede i alt væsentligt færdige i 1826; der er saaledes nu ikke saa længe til, at vi kunne holde Hundrede-aars Jubilæum for dette Materiales Tilvejebringelse. Erfaringerne fra den forrige Matrikel af 1688, til hvis Udarbejdelse der kun medgik 7 Aar, bidrager da ogsaa deres til at bestyrke os i den Tro, at et saadant Arbejde ikke med Rette burde staa ved Magt altfor længe; thi allerede kort efter Midten af forrige Aarhundrede rejste der sig kraftige Røster, der forlangte en Ommatrikulering, som man ogsaa var betænkt paa at gaa til i 1768, men hvis Forarbejder ganske vist atter standsede ved Minister-skiftet i 1772. Dog Beviset for, at der øvedes Uretfærdigheder ved denne Maalestok — ganske vist i ikke ringe Grad fordi den efterhaanden var gaaet i Forfald og navnlig ikke blev ført à jour med indtraadte Ejendomsforandringer —, haves i Frdn. af 1802, der dels ved de nye Skattepaalæg, skønt meget ufuldkomment, skulde raade Bod paa Manglerne,

dels betød Regeringens Anerkendelse af disse ved Løftet i § 44 om en ny Matrikulerings Foretagelse.

De Regler, man gik frem efter ved Matr. af Ager- og Engs Hartkornet — Skovskylden er, hvor det har været muligt at udskille den, ikke medtaget i Undersøgelsen — af 1844 med Hensyn til Jordernes Taxering, og som jeg ganske kortelig skal anføre her, da der senere vil blive hentydet dertil, var, at de paagældende Kommissioner, i hvis Hænder Arbejdet laa, skulde gaa ud fra Jordens naturlige Frugtbarhed i Forbindelse med de Fremskridtsmuligheder, den frembød, idet der skulde tages Hensyn til det Overskud — ikke Bruttoudbyttet alene —, Jorden kunde give ved normal Drift, dog saaledes at baade nødvendige Grundforbedringer bleve foretagne, og Jorden i det hele behandledes paa hensigtsmæssig Maade, men alt-saa uden Hensyn til den tilfældige Besidders større eller mindre Dygtighed, og tillige uden Hensyn til Jordernes mere eller mindre værdifulde Beliggenhed. Dette sidste var det ganske vist paatænkt skulde øve Indflydelse ved den endelige Hartkornsfastsættelse, men efter vidtløftige Forhandlinger frafaldt man det atter ved Resol. $\frac{6}{4}$ 1831. Ihvorvel dette er en betydelig Mangel, naar det gælder at konstatere den virkelige Værdi, en Td. Hrtk. har, da denne jo netop i høj Grad paavirkes af Beliggenheden, f. Ex. ved en stor By med gode Afsætningsmuligheder for visse Produkter, saa er det dog sikkert nok, at en stor Del senere Uretfærdigheder og Uligheder paa den Maade bleve undgaaede; thi den Indflydelse, som navnlig Jærnbannerne have haft i denne Henseende, kunde umulig forudses ved Taxeringens Foretagelse, og for-

resten paa mange Punkter knap nok endnu. Naar dette Moment derfor stadig fremføres som en af Hovedmanglerne ved Matr. af 1844, maa den for saa vidt anerkendes, men givet er det dog, at man ved at undlade at tage dette Hensyn har undgaaet andre og større Ubilligheder, hvorpaa kun en evindelig Gøren om og Supplering, som altid støder paa Vanskeligheder hos Befolkningen og derfor er meget vanskelig, kunde raade Bod. Ligesaa sikkert som det imidlertid er, at Fortiden umuligt kunde have Øje for Fremtidens Udviklingsmuligheder, ligesaa sikkert er det, at Nutiden let kan paavise store Uensartetheder i Hartkornsværdien, som netop ere forarsagede af dette Moment.

Strængt taget falder det ikke ind under den her stillede Opgave at undersøge Hartkornsprisen, men jeg skal dog anføre de Resultater, man kommer til ved en Betragtning af Hartkornssalgsstatistikken fra 1885—94. Paa Tabelbilaget S. 220—21 vil det af Kolonne 1 ses, hvor stor Prisen var for en Td. solgt Hrtk. i Gennemsnit i de 10 Aar 1885—94. Opgørelsen angaar kun solgte Selvejer- og Arvefæstegaarde paa een Td. Hrtk. og derover, og jeg har udeladt Tvangsauktionerne som et forstyrrende Moment, hvorimod Skovskylden ikke kan holdes ude her. Hvad man i første Øjeblik, og navnlig med tidligere Erfaringer for Øje, maa lægge Mærke til, er den ringe Forskel, der i dette Tidsrum var i Prisen paa 1 Td. Hrtk. paa Øerne og i Jylland, henholdsvis 6992 og 6489 Kr., og medens den højeste Salgspris i denne Periode naaede c. 8000 Kr. i Københavns Amt, hvor endda abnorme Forhold gøre sig gældende som Følge

af den bymæssige Bebyggelse, der i den nyeste Tid har fundet større og større Udbredelse, i hvert Fald i den Del af Amtet, som Københavns Amtsraads-kreds udgør, var den laveste Gennemsnitspris for noget Amt (Ringkøbing Amt) c. halvsjettetusind Kr. Forskellen mellem disse Tal er ikke særlig stor og er det navnlig ikke, naar vi sammenligne Salgssum-merne i Tiaaret 1885—94 med Tiaaret 1860—69. Thi den Gang var den højeste gsntl. Salgspris — Frederiksborg Amt — over 6500 Kr., den laveste — Ringkøbing Amt — end ikke 3000 Kr., altsaa ikke Halvdelen, og Prisopgangen for Jylland karakteriseres ganske godt derved, at i 1860—69 stod Øernes Amter i Almindelighed over Jyllands, kun stod Vejle Amt over Sorø, Holbæk, Præstø og Maribo Amter og Aarhus over Maribo, men nu ses det, at Vejle Amt kommer som det tredjeførste Amt, og at foruden det Aarhus, Ribe, Thisted og Viborg ere rykkede op, medens Holbæk, Odense, Præstø og Maribo Amter ere rykkede ned som Nr. 10—13 af de 17 Amter.

Skulde man derfor tænke sig en Ommatrikulering paa Grundlag af de nuværende Salgspriser — et Forhold, som ogsaa i Aarhundredets Begyndelse, jfr. Reskript ²¹/₅ 1805, der paabød at give de paa-gældende Landinspektører nøje Underretning om de i det sidste Aar skete Salg og den derved opnaaede Pris, spillede en vis Rolle ved Matrikuleringen — vilde det sikkert ikke mindst blive Jylland, som vilde faa en slig Forandring at føle, en naturlig Følge af de store nykultiverede Strækninger, der ere komne til derovre, hvilket jo i og for sig er en prisværdig

Foranstaltning, som der maaske nok kunde tænkes en bedre Belønning for end just ved at forøge Skattebyrden. At paa den anden Side Prisen fremtræder som særlig lav i to saa frugtbare Amter som Maribo og Randers Amter, kunde nok skyldes den Omstændighed, at Jordens Dyrkning allerede paa Matrikulerings Tid stod temmelig højt i disse, og ret betegnende er det, at det var de to Amter, hvor der ved Matr. gik færrest Antal Tdr. Land paa 1 Td. Hrtk. indenfor de to paagældende Hovedlandsdele.

Jeg har ikke villet undlade at nævne de Hovedresultater, der kunne udledes af Tabellerne, vedrørende det sidste Tiaars Hartkornssalg, hvor Forskellighederne ikke ere overvældende store, og i hvert Fald ikke saa store nu som før, selv om jeg ikke i og for sig mener, at de ere af afgørende Betydning i denne Sammenhæng. Dels er Hartkornet i sin Oprindelse nærmest et Maal for de Jorden iboende naturlige Kræfter, hvor Beliggenhedsmomentet, der netop er af særlig Betydning for den Pris, en Ejendom under givne Forhold kan opnaa, er udeladt, dels har ogsaa Materialet sine Mangler. Det omfatter kun Ejendomme paa 1 Td. Hrtk. og derover, medens i Fremtiden Minimumsgrænsen bliver 2 Skpr., og selv om de smaa Ejendommers Hartkorn kun udgør c. 11 pCt. af alt Hartkorn, og selv om det ofte ved de smaa Ejendomme ikke er selve Jorden, der hovedsagelig bestemmer Prisen, bør der dog ogsaa tages noget Hensyn til disse, ikke mindst i Jylland. Endvidere solgtes i Tiaaret kun godt $\frac{1}{6}$ af alle Gaarde paa over 1 Td. Hrtk., og det er et Spørgsmaal, om en Slutning fra det solgte til alt Hrtk. derfor er tilladelig. Da der dernæst betaltes

en meget forskellig Pris indenfor de forskellige Ejendomsgrupper (mest for de smaa paa 1—2 Td., nemlig 6700, derefter for de store paa over 12 Td. 5900, for 2—4 Td. 5800 og 4—12 5400 Kr.), spiller selvfølgelig Ejendommenes forholdsvise Fordeling indenfor Størrelsesgrupperne i de enkelte Amter en stor Rolle. Endelig bidrager Forhold som fortrinlige Besætninger, ny Bygninger, Næringsdrift som Kro, Mølle, Teglværk m. m., medfulgte Tienderettigheder etc. deres til at rokke ved Materialets Brugbarhed. Værd at mærke er det ogsaa, at netop i de Amter, hvor Prisen synes mærkværdig lav — i Maribo og Randers Amter — var den solgte Hartkornsmængde, baade absolut set og som Procentdel af hele Amtets Hartkornsmængde, særlig stor.

Af de landbrugsstatistiske Data, jeg har haft at holde mig til ved den sammenlignende Undersøgelse, der er foretaget fra Amt til Amt, har jeg forøvrigt maattet udelade Bornholms Amt paa Grund af denne Landsdels afvigende Hartkornsansættelse, og endvidere ere Tallene for Københavns Amtsraadskreds egentlig uden Betydning, idet Hovedstadens Nærhed og Kredsens i det hele bymæssige Bebyggelse bevirker, at dens Forhold slet ikke kunne sammenstilles med almindelige Landdistrikters. Iøvrigt ere de statistiske Data, vi besidde, benyttede systematisk, nemlig for det første den seneste Opgørelse af Arealets Benyttelse (af 1896), hvorefter kan udregnes, hvor mange Td. Land, der i det hele gaar paa 1 Td. Hrtk., og hvor stort det egentlig produktive Areal og selve Høstafrødearealet er i Forhold til denne Enhed, ligesom ogsaa Græsarealets Udstrækning i Sammen-

ligning med Høstarealet lader sig udlede heraf. Dernæst har jeg sat Høstværdien i de sidste 5 Aar saavel i Forhold til hele Arealet som til Høstarealet og Hartkornet, og da selvfølgelig Kreaturholdet, ikke mindst i vore Dage, spiller en stor Rolle i Landbrugets Økonomi, har jeg ogsaa sat Kreaturstyrken — efter Tællingen 1893 — i Forhold til Høstareal, Græsareal og Hartkorn. Af disse Data set enkeltvis og i deres indbyrdes Sammenhæng kan der udledes en Del Resultater med Hensyn til Landbrugets Produktionsforhold; hvad saa endelig Skatterne angaar, ere disse udregnede saavel i Forhold til Skattegrundlaget, Hartkornet, som til det produktive Areal, og endelig er Skattebeløbet sat i Forhold til selve Høstværdien.

Nu er jeg selvfølgelig ikke blind for, at man ved at holde sig til saa store Enheder, som Amterne ere, staar i Fare for at tilsløre Forskelligheder, som naturligvis maa komme des tydeligere frem, jo mindre Enheder man benytter. Indenfor det enkelte Amt ved man godt, at der fra Sogn til Sogn er store Uligheder, og indenfor det enkelte Sogn fra Ejendom til Ejendom. For de enkelte Sogne foreligger der nu ganske vist Materiale til lignende Undersøgelser i de til Statistisk Bureau aarlig fremsendte Indberetninger, selv om det vilde være forbundet med et ret uoverkommeligt Arbejde for Sognene at fremstille lignende Tal, som de der her ere givne for Amterne. For de enkelte Ejendomme vil derimod kun en personlig Henvendelse til Ejerne kunne give tilsvarende Data. Men til det foreliggende Øjemed, om Hartkornet kan benyttes som Maalestok, og til hvilke Resultater, man derved kommer, vil Amts-

inddelingen afgive et fuldt ud brugeligt Materiale; thi en detailleret Undersøgelse af Bureauets Originalmateriale vil neppe vise andet, end hvad der dels er vel kendt af Befolkningen, dels ogsaa kommer frem i denne Undersøgelse, kun med stærkere Udslag i de Dele af Landet, hvor Hartkornets Fremtidsmuligheder ere stærkest benyttede.

Paa Grundlag af Arealopgørelsen i 1896 har jeg udregnet Tabelbilagets Kol. 2, 3 og 4, hvoraf den første angiver, hvor mange Td. Land af Amtets samlede Areal, der gsntl. kommer paa 1 Td. Ager og Engs Hrtk., den anden hvor mange Td. Ld. hvert Amt har pr. Td. Hrtk. af Ager og Eng, Haver, Hegn, Byggegrunde m. m.; her er altsaa af hele Arealet udeladt saadanne Strækninger som Skove, Heder, Flyvesand, Moser og Kær, Stenmarker og Vandarealer, hvorved man faar tilbage de Arealer, som paa den ene Side kan siges at repræsentere den langt overvejende Del af Hartkornet, og som paa den anden Side ogsaa skulle afkaste det Udbytte, hvoraf den paa dette hvilende Skattebyrde skal tages. Den sidste Rubrik er det til Høstafrøder anvendte Areal, altsaa det samlede Ager og Engareal med Udeladelse — foruden af enkelte Høstafrøder, som kun dyrkes i ganske forsvindende Grad — af Brak- og Afgræsningsarealerne.

Hvad nu først Amternes samlede Areal angaar, maa der selvfølgelig efter Jordens naturlige Frugtbarhed være stor Forskel paa, hvor mange Td. Ld. der gaar paa 1 Td. Hrtk., og Beviset herfor haves ogsaa deri, at der paa Øerne gsntl. kommer 11,1 Td. Ld., men i Jylland ikke mindre end 26,8 Td. Ld. pr. Td.

Hrtk. Medens det mindste Antal Td. Ld., der kan gaa paa 1 Td. Hrtk., er $6\frac{1}{6}$ (Taxt 20), kan der ved Hedejorder gaa indtil 3000 Td. Ld. paa Tønden. Indenfor Øamterne er der iøvrigt ret homogene Forhold, de frugtbareste skulde Københavns og Maribo Amter være, og meget afvigende ere egentlig kun Holbæk og navnlig Frederiksborg Amter, og sidstnævnte Sted ved man da ogsaa, at de ufrugtbareste af Sjællands Jorder findes. Derimod er der store Spring fra Amt til Amt i Jylland; det mindste Antal Td. Ld. pr. Td. Hrtk. har den Del af Aarhus Amt, som Aarhus Amtsraadskreds udgør, hvor der omtrent gaar det samme Areal paa 1 Td. Hrtk. som i Sorø og Svendborg Amter; her ser man iøvrigt tydeligt, hvorledes for store Dele bidrager til at tilsløre Forholdene; thi for hele Aarhus Amt faar man, paa Grund af Skanderborg Amtsraadskreds' daarlige Jorder, 18 Td. Ld. pr. Td. Hrtk., noget der ogsaa vil ses ved senere Sammenligninger. Forøvrigt tale Tallene for sig selv; de Steder, hvor vi have store Hede- og Flyvesandsstrækninger, naas meget høje Tal, saaledes navnlig i Ringkøbing og Ribe Amter.

Den Forskel, der fremkommer ved at sætte det egentlig produktive Areal i Forhold til det Hartkorn, der repræsenterer det, er noget mindre fra Amt til Amt, fordi her de absolut øde Strækninger ere udeladte. Her faa vi som Gennemsnitstal 9,6 Td. paa Øerne, 19,4 i Jylland pr. Tdr. Hrtk., og Udsvingene fra Gennemsnittet ere ogsaa forholdsvis mindre, fra 8,6 til 11,4 paa Øerne, og fra 10,1 til 27,2 i Jylland, og saa er der endda et ret stort Spring

fra det laveste (Aarhus Kreds) til det næstlaveste (Randers Amt) nemlig fra 10,1 til 14,6.

Noget lignende kan, om end i forstærket Grad, siges om selve Høstarealet. Her have vi for Øerne en meget smuk Talrække for de enkelte Amter, som kun frembyder svage Udsving fra Gennemsnittet: 6,6, og hvor man ved at bortse fra Frederiksborg og Holbæk Amter næsten faar saa ens Tal, man kan ønske sig, svingende omkring 6,3 som Gennemsnit. Man kunde ved denne Talrække næsten fristes til at tro, at 1 Td. Høstareal saa omtrent skulde være det samme; men lige saa vel som man ved, at dette ingenlunde holder Stik, lige saa hurtigt faa vi Bevis for, at det ikke er Tilfældet, naar vi se paa Talrækken for Jylland. Her have vi som Gennemsnit 11,3 Td. Ld., men med Yderpunkter op og nedad paa 6,7 og 14,8. Samle vi Jyllands Amter i tre Dele, ikke den sædvanlig brugte Tredeling, der her som paa flere andre Punkter ikke frembyder ensartede Forhold, men efter selve Boniteringsforholdene, faa vi, at i de østlige Egne (Vejle, Aarhus Kreds og Randers) og i Thisted Amt med dets gode Jorder, kommer der 8—9 Td. Ld. Høstareal paa 1 Td. Hrtk., dog noget mindre i Aarhus Kreds, der med sine 6,7 Td. Ld. pr. Td. Hrtk. staar lavere og nærmere Øernes Gennemsnit, i Mellemjylland (Skanderborg Kr., Aalborg og Viborg) omkring 12 Td. Ld., og i Vestjylland (Ringkøbing og Ribe), hvortil det ogsaa er fuldt berettiget at regne Hjørring Amt, 14 à 15 Td. Ld. pr. Td. Hrtk.

I og for sig frembyde disse Talrækker ikke noget, der kan diskvalificere Hartkornet som Maale-

stok, tværtimod man bliver snarere forbauset over den Regelmæssighed i Tallene, man kan følge for Egne af ensartet Beskaffenhed. For nu yderligere at søge Bevis herfor har jeg foretaget en Gennemsnitsberegning af Høstværdien amtsvis for de sidste 5 Aar 1893—97, og har sat Høstværdien i Forhold til Amtets samlede Areal, dets Høstareal og dets Ager og Engs Hartkorn. Som grundliggende Materiale har jeg for 1897 brugt dette Aars Høstberetning og for de foregaaende 4 Aar den reviderede Høstberetning, som Statistisk Bureau har udarbejdet for alle de Aar, for hvilke Høststatistik foreligger (1875—96). Resultaterne fremgaa af Tabelbilagets Kolonner 5, 6 og 7. Nu kunde der maaske indvendes, at Grundlaget for Hartkornsansættelsen var det Nettooverskud, Jorderne normalt kunde give, hvilket i og for sig ikke behøver at være betegnet ved det absolutte Høstudbytte, idet Omkostningerne ved Høstudbyttets Frembringelse pr. Td. Ld. kunne være, forholdsvis set, langt større i et Amt end i et andet. Herom tie Tallene imidlertid; vi kende Udsædsbeløbene pr. Td. Ld. i de enkelte Amter, og der kan være ret store Uligheder amtsvis, men disse pege ingenlunde i den Retning, at der i magre Egne udsaa mere, tværtimod. Dog, selv om det ikke er en ringe Procentdel af det hele Høstudbytte, der gaar til Udsæd. saa er dette dog kun en Brøkdel af de samlede Omkostninger, som medgaa til Udbyttets Tilvejebringelse. Men man kan dog vistnok gaa ud fra, at dette Moment neppe er af stor Betydning, og navnlig vil det ikke være de daarligste Jorder, som kræve størst Omkostninger pr. Td. Ld. Det store

Foldudbytte ejer ogsaa i sig selv Betingelsen for at kunne bære en større Driftsudgift, og absolut taget vil Driftsudbyttet blive størst, hvor Foldene ogsaa ere det.

Den Talrække (5), der fremstiller, hvor meget der er høstet pr. Td. Ld. af det samlede Areal, frembyder meget indbyrdes afvigende Forhold; gsntl. bliver det 65 Kr. paa Øerne mod 33 Kr. i Jylland, altsaa kun det halve her, men i Jylland falder der mere end det dobbelte Areal (Kol. 2) paa en Td. Hrtk. end paa Øerne (27 mod 11). Paa Øerne ere Yderpunkterne 75 Kr. (Assens Kreds) og 58 (Svendborg Amt), i Jylland 70 Kr. (Aarhus Kr.) og 24 (Ribe Amt), men ogsaa her er der et stort Spring fra det højeste til det næsthøjeste, nemlig fra 70 til 41 Kr.

Værdien pr. Td. Høstareal (Kol. 6) viser, at Lolland-Falster (her indenfor atter Falster) er den vigtigste Landsdel, idet der her kommer en Høstværdi af 119 Kr. pr. Td. Høstareal; Fyn, hvor Assens Kreds naar højest af alle Amtsraadskredse med 125, og Sjælland, begge tagne som Helheder, har 107 à 108 Kr. Høstværdi pr. Td. Høstareal; men indenfor disse Landsdele ere Afvigelserne ret store, og da navnlig paa Fyn, hvor Høstudbyttet er betydelig større i den nordvestlige Del end i den sydlige. Øerne som Helhed give 109 Kr., Jylland 79 Kr., altsaa 28 pCt. mindre. Indenfor denne sidste Landsdel træffe vi ellers ret stor Uensartethed, og lægger særlig Mærke til Aarhus Kreds, som endog staar lige saa højt som Lolland-Falster. Men holde vi os ellers til Delingen fra før, finde vi størst Udbytte i Østjylland og i Thisted Amt, men ellers forholdsvis

ensartede Forhold i Resten af Jylland, hvor samtlige Amter give en Værdi af 67 à 77 Kr. pr. Td. Ld.

Naar man erindrer, at al Jord, ansat til Taxt 24, ved Matrikuleringen nedsattes til Taxt 20, fordi man mente, at disse første allerede da vare naaede saa højt i Kultur, at de ikke, i Modsætning til andre Jorder, yderligere kunde forbedres, (en Fremgangsmaade, der vel nok var ret summarisk, men som dog vistnok har gjort Ulighederne mindre nu, end de ellers vilde have været), tyde disse Tal (Kol. 6) endnu mere end førstnævnte (Kol. 5) paa en langt større Tilvæxt i Kultur i Jylland end paa Øerne; thi medens Øernes Høstareal pr. Td. Hrtk. forholder sig til Jyllands som 100:171, er Forholdet mellem Udbyttet pr. Td. Ld. Høstareal kun som 100 til 73.

Men endnu skarpere fremtræder Jyllands begunstigede Stilling i Kol. 7, idet Gennemsnittet af Høstudbyttet pr. Td. Hrtk. paa Øerne er 725 Kr., men i Jylland 890 Kr., hvilket er en forholdsvis mindre Forskel mellem de to Landsdele end den, vi fandt ved hele Arealet og Høstarealet, og derfor ogsaa taler for Hartkornets Brugbarhed til Sammenligning. Vi se over det ganske Land, at det er Amterne med den lave Bonitering, som Kulturfremskridtene i særlig Grad ere komne til Gode. Et Fingerpeg i den Retning kunne vi ogsaa faa ved at sammenligne den første Arealopgørelse af 1861 med den i 1896; alene for denne Periode — og sandsynligvis end skarpere, hvis vi kunde gaa helt op til Matrikuleringens Dage — se vi, at naar vi sætte Ager- og Engarealet i 1861 til 100, have vi i det forløbne Tidsrum faaet en Forøgelse i Maribo Amt til 110, i Randers til 119, i Thisted til 126, men

i Ribe og Ringkøbing Amter til mellem 150 og 160. Af Kol. 7 ses nu ogsaa, at paa Øerne staa de tidligere mere ukultiverede Amter, Frederiksborg og Holbæk, en Del over de andre Amter. I Jylland har den østlige Del og Thisted Amt 7 à 800 Kr. Høstværdi pr. Td. Hrtk., hvor forresten Thisted Amt staar højt, Randers derimod lavt; Mellemsjyllands Høstværdi er c. 900 Kr. og Vestsjyllands, indbefattet Hjørring Amt, 1000 à 1100 Kr. pr. Td. Hrtk. Man forbauses noget ved at se denne langt større Høstværdi i Vestsjælland, naar man erindrer, at selve Hartkornets Salgsværdi ifølge Prisstatistikken var saa lav i Hjørring og Ringkøbing Amter; men her griber foruden det hele Beliggenhedsspørgsmaal tillige det Moment ind, at det naturligvis er forbundet med større Omkostninger at dyrke 1 Td. Hrtk. af en saa stor Udstrækning, som dette har i de magre Egne fremfor i de fede, baade til Folkehold, Avlsredskaber, Udsæd og meget andet. Derhos maa ogsaa Bygningerne udgøre en større forholdsvis Værdi paa Øerne end i Jylland. Endelig maa det heller ikke glemmes, at Høstens Værdiberegning er opgjort efter Stifternes Kapitelstaxter og derved kommer til at dække over de mest forædlede Høstprodukter, saaledes Maltbyg f. Ex., et Forhold, der let bidrager til at forhøje de ringere Egenes Høstværdi i Modsætning til de bedre, der sættes for lavt.

Imidlertid vil det ikke være nok alene at fæste Opmærksomheden paa Høstudbyttet som det, der giver Landbruget Indtægt; en meget stor Betydning maa selvfølgelig ogsaa Kreaturholdet have. Jeg tænker dog her kun paa de Kreaturer, som græsse

og derved leve af Jorden, hvorved de maa faa Indflydelse paa Hartkornet, — altsaa Heste, Hornkvæg og Faar —; det vil derfor være nødvendigt i vor Undersøgelse ogsaa at medtage Græsarealet, dette forstaaet paa samme Maade som i Statistisk Bureaus Arealopgørelse, nemlig som selve Afgræsningsarealet + 40 pCt. af Halvbrakarealet. Ganske vist have vi tidligere haft Græsningsarealet med, da vi talte om det samlede Areal pr. Td. Hrtk. og om det egentlig produktive Areal, men i selve Høstarealet gaar det ikke ind, da det ikke atkaster et Udbytte, som er Genstand for Indhøstning og Værdiberegning; men dog har det sin lige saa store Betydning for hele Landbrugets Økonomi, idet den Indtægt, det giver som Føde for Husdyrene jo er af uomtvistelig Værdi. Kol. 8 i Tabelbilaget angiver, hvor meget Græsareal der i pCt. af det anvendte Høstareal findes i de enkelte Amter, og den store Forskel, der er herpaa indenfor Amterne, illustreres bedst ved, at vi paa Øerne har et Græsareal, der svarer til 21 pCt. af Høstarealet, men i Jylland til ikke mindre end 52 pCt. Paa Øerne er det især Fyn, og da navnlig Svendborg Amt, som har et forholdsvis stort Græsareal, mindst træffe vi i Københavns og Maribo Amter, men iøvrigt ere Forholdene ikke udpræget forskellige. Det er de derimod i Jylland, hvor navnlig Græsarealerne ere af stor Udstrækning i de vestlige Amter, men langt mindre i Aarhus Kreds, hvor Høstarealet er stort, og til Dels i Aalborg og Hjørring Amter.

Naar vi saa overføre Sammenligningen paa selve Kreaturstyrken, hvor denne er udregnet paa sædvanlig Maade med Hornkvæget som Enhed, en

Hest sat lig $1\frac{1}{2}$ og 1 Faar lig $\frac{1}{6}$, faa vi de 3 Tabelbilagskolonner 9, 10 og 11, hvor den første angiver Kreaturstyrken pr. 100 Tdr. Høstareal, den anden pr. 100 Tdr. Græsareal og den tredje endelig pr. 100 Tdr. Ager og Engs Hrtk. Vi se af disse, at Kreaturstyrken set i Forhold til Høstarealet fordeler sig overmaade ligeligt paa de enkelte Amter, for Øerne er Gennemsnittet 77 pr. 100 Tdr. Høstareal, i Jylland 76. Størst Kreaturstyrke paa Øerne træffe vi paa Fyn, hvor vi ogsaa ovenfor saa, at vi havde mest Græsareal i Forhold til Høstarealet. I Jylland er det derimod ikke i de Amter, hvor Græsarealet er særlig stort i Forhold til Høstarealet, at Kreaturstyrken er særlig stor. Forholdene ere tværtimod paa dette Punkt mere ensartede i Jylland, end vi pleje at se ved vore Sammenligninger; store Udsving findes egentlig kun i Thisted Amt, hvor vi naa højere end i noget andet af Landets Amter, nemlig 93, hvilket kan forklares ved det store Høstudbytte pr. Td. Høstareal, vi træffe i dette Amt; noget lignende gælder ogsaa Aarhus Kreds og Randers Amt, hvor Tallene ere højere end for Fyn; endvidere have vi ogsaa i Thisted Amt et forholdsvis stort Antal Ungkvæg, hvilket her tæller lige med det store Kvæg.

Naar vi nu have denne ret regelmæssige Talrække, som netop ved sin Regelmæssighed har en betydelig Interesse, idet herved i hvert Fald Forskellighederne i Høstudbyttet pr. Td. Høstareal ikke forstærkes, men hvor tværtimod, som f. Ex. i Svendborg Amt, den større Kreaturstyrke opvejer det lave Høstudbytte, maa vi selvfølgelig faa store Forskellig-

heder ved at se Kreaturstyrken i Forhold til Græsarealet og Hartkornet, idet vi tidligere saa, at der navnlig i Jylland var stor Uensartethed til Stede mellem disse og Høstarealet. Vi se da ogsaa, at der paa Øerne kommer en Kreaturstyrke af 365 pr. 100 Tdr. Græsareal, men i Jylland end ikke Halvdelen heraf, nemlig gsntl. kun 146. Det er altsaa saare langt fra, at 1 Td. Ld. Græsareal betyder det samme overalt, og sætter man Kreaturstyrken som Maalestok for, hvad Græsarealet kan producere, faa vi her en ganske anderledes betydelig Forskel end den, vi før fik, da vi saa, hvor meget Værdiudbyttet af Høsten var pr. Td. Høstareal. Nu er det naturligvis ikke ganske rigtigt alene at sammenstille Græsareal og Kreaturer, idet den største Del af Høstafrøden netop gaar til Kreaturfoder, men ganske sikkert er det ifølge disse Tal, at Græsarealet i Jylland langt fra har den Foder-værdi, som det har paa Øerne, alt dog under den Forudsætning, at den benyttede Beregningsmaade 1 Stk. Hornkvæg = $1\frac{1}{2}$ Hest osv. er den rette Værdimaaler i dette Tilfælde. Forholdene paa Øerne ere ellers — bortset fra Københavns Amt med de abnorme Forhold, idet den store Bys Nærhed netop medfører et stort Husdyrhold — ret homogene; i Jylland er der stor Forskel paa Aarhus Kreds, der som sædvanlig nærmer sig Øernes Forhold, og paa de ufrugtbare vestjydske Amter, hvor man ogsaa kan sige sig selv, at Græsarealet ikke kan være meget givtigt.

Ved at sammenholde Kreaturstyrken med Hartkornet (Kol. 11) faa vi en Talrække, der i meget ligner den, vi før fik ved at sammenstille Høstudbytte og Hart-

korn, dog saaledes at Forskellen her er større mellem de to Landsdele, nemlig en Kreaturstyrke af 514 paa Øerne, 863 i Jylland pr. 100 Tdr. Hrtk., medens Høstudbyttet pr. Td. Hrtk. var henholdsvis 725 Kr. og 890 Kr. Indenfor Amterne træffe vi ogsaa en ensartet Bevægelse, paa Øerne staa saaledes Frederiksborg og Holbæk Amter betydelig over de andre, Maribo lavt; i Jylland staa den østlige Del med Thisted Amt lavest, dog er ogsaa her Thisted over de andre, herefter følger Midtjylland som en Mellemklasse, og Vestjylland med Hjørring Amt staa betydeligt over de andre. Ved Sammenligning med Høstarealet havde vi nok en regelmæssigere Talrække end her, men paa den anden Side frembød Græsarealet langt mere uensartede Forhold; da det nu ikke kan gaa an at holde sig til det ene Grundlag, men begge bør tages i Betragtning, byder Hartkornet ganske gode Forhold til Sammenligning som en Slags »Mellemproportional«.

Jeg har hermed fremført, hvad man af den officielle Statistik kan slutte med Hensyn til Landbrugets Produktionsforhold og Hartkornet, og skal, forinden jeg gaar over til at omtale Skatteforholdene, kun gøre den Bemærkning, at det heraf tydeligt fremgaar, at Hartkornet langt fra kan siges at være et ubrugeligt Sammenligningsgrundlag, i hvert Fald ikke hvor det gælder saa store Enheder, som de her brugte: Amterne; tværtimod giver Hartkornet i Forbindelse med de øvrige anvendte Værdimaalere for Jordens Udbytte paa mange Punkter særdeles værdifulde Fingerpeg. Det er endvidere saa langt fra, at Sammenligningsmuligheden i Tidernes Løb er bleven for-

mindsket, som netop Kulturfremskridtene have bidraget deres til, at vi med større Udbytte nu end før kunne anstille Sammenligninger fra Amt til Amt med Hartkornet som Grundlag.

Endelig har jeg foretaget en Beregning af de Skatter, der hvile paa Hartkornet. I saa Henseende er der for hver Amtsraadskreds opgjort, hvor meget der af Ager og Engshartkornet betales til Staten i Gammelskat, Land- og Ligningsskat, Beløb som nødvendigvis stille sig temmelig ens fra Aar til Aar, og udgøre c. 17 Kr. pr. Td. Hrtk. overalt; endvidere hvor meget der er betalt i Hartkornsskat af alt Hartkorn til Amt og Sogne efter et 5 aarigt Gennemsnit (1892—96, saaledes at for Amtskommunerne det sidste Aar var 18^{96/97}). Selv om dette nu i og for sig maa siges at være Hartkornsskatterne i egentligste Forstand, har jeg dog ikke ment helt at kunne bortse fra Formue- og Lejlighedsskatten til Sognekommunerne, thi da denne Skatteform anvendes mere i en Landsdel end i en anden, vil dette Forhold bevirke, at Hartkornsskatterne alene kunne komme til at give et galt Billede. Dernæst maa det vel ogsaa siges, at Formue- og Lejlighedsskatten paa Landet lige saa vel som Hartkornsskatterne for en meget væsentlig Del netop er en Skat paa det arbejdende Landbrug. Resultatet er fremstillet i Tabelbilagets Kol. 12—15, hvor 12 angiver Hartkornsskatterne til Stat og Kommuner pr. Td. Hrtk. i de enkelte Amter, og 14 samtlige Hartkornsskatter og Formue- og Lejlighedsskatten pr. Td. Hrtk.

Hartkornsskatterne alene udgør paa Øerne c. 49

Kr. pr. Td. Hrtk., i Jylland c. 54 Kr. Naturligvis er der Forskelligheder fra Amt til Amt, men de ere dog kun lidet betydende. Fæster man saaledes Blikket paa Øernes Amter, svinge Tallene — alene bortset fra Københavns Kreds — mellem 43 og 51 Kr., i Jylland er Hjørring Amt ret højt med 66 Kr., alle de andre Amter falde indenfor Grænserne 46 og 58 Kr., altsaa lidt større Udsving end paa Øerne. Medtages Formue og Lejlighedsskatten, faar man en gsntl. Skattebyrde paa Øerne af c. 59 Kr., i Jylland af c. 68 Kr. pr. Td. Hrtk., dog saaledes, at Forskellen her er noget større fra Amt til Amt, end naar man ser paa Hartkornsskatterne alene.

Hvad disse Talrækker iøvrigt mest lade falde i Øjnene, er den betydelige Skattebyrde, der efterhaanden er kommen til at hvile paa 1 Td. Hrtk., og desforuden er der mange andre Byrder, saasom Naturalarbejde og alle Tiendeafgifterne, som hvert Aar skulle udredes af Landbruget med store Beløb. Med Hensyn til disse sidste kan det nu ganske vist siges, at de efterhaanden ere blevne Grundbyrder, et Slags Tiendevederlag, som det vilde være urigtigt at jævnføre med Skatter, hvorfor de ogsaa her ere ladte ude af Betragtning. Nu siges det vel ogsaa om Gammelskatten, at den efterhaanden for en Del er bleven en Slags Prioritet, til hvilken der er taget Hensyn ved Ejendommenes Køb og Salg; om dette nu ogsaa virkelig holder Stik i Praxis, skal jeg ikke nærmere gaa ind paa, men selv om man vilde udelade de c. 14 Kr. pr. Td. Hrtk., som hele Gammelskatten gsntl. udgør, er den Sum, der aarlig udredes af Hartkornet som Skat alligevel meget betydelig, og man kan ikke

undre sig over de Klager, som lyde, ikke mindst fra de større Hartkornsejere, over den stadig stigende Skattebyrde, og som ogsaa have givet sig Udtryk i de foreliggende Skatteoverførelsesforslag. At Skatterne ere højere i Jylland end paa Øerne, hænger sammen med, at 1 Td. Hrtk. er saa langt større i Udstrækning derovre, hvilket paa mange Punkter medfører forøgede Udgifter baade til Vejvæsen og andre kommunale Formaal. Holder man sig derimod til det produktive Areal, faar man et langt mindre Beløb i samlet Skat pr. Td. Ld. i Jylland. Min Beregning i Kol. 15 viser, at Skatten pr. Td. benyttet Areal i Øernes Amter — udenfor Kbhvns. Kreds — ligger mellem 5,6 og 6,0 Kr., altsaa meget ensartet, medens den i Jylland i den østlige Del varierer mellem 4 og 6 Kr. pr. Td. Ld., i den mellemste mellem 3 og $3\frac{1}{2}$ Kr., i Vestjylland gaar ned under 3 Kr., undtagen i Hjørring, hvor den er over $3\frac{1}{2}$ Kr. Dette er en naturlig Følge af Jordernes ringere Værdi i Vestjylland; man skulde maaske snarere, og da navnlig for Hjørring Amts Vedkommende, have ventet endnu lavere Tal.

For endelig at konstatere, hvad Skattebyrden egentlig kan siges at være, har jeg sammenlignet saavel Hartkornsskatterne som de samlede Skattebeløb med den samlede Høstværdi, og Resultatet heraf findes i de to sidste Kolonner (16 og 17). Hartkornsskatterne alene udgør 6,7 pCt. af Øernes og 6,0 pCt. af Jyllands samlede Høstværdi, og et Blik ned ad den paagældende Talrække viser, at Forholdene ere ret ensartede. Bortset fra Kbhvns. Kreds naar vi kun over 7 pCt. i Svendborg og

Randers Amter, og kun i Ringkøbing og Ribe Amter under $5\frac{1}{2}$ pCt.. atter et Bevis paa Kulturfremgangen her. Medtages Formue- og Lejlighedsskatten, bliver Talrækken endnu regelmæssigere; Skattebyrden bliver saa 8,2 pCt. paa Øerne, 7,7 i Jylland af hele Høstværdien. Men ogsaa disse Talrækker vise, at det er en ikke ringe Byrde, naar de direkte Skatter til Stat og Kommuner udgøre c. $\frac{1}{12}$ af Høstværdien, og selv om det ikke er korrekt at betegne denne alene som Landbrugets Bruttoindtægt, idet Græsarealets Udbytte bør medtages i Bruttoindtægten og lægges til Høstværdien, faa vi ogsaa med Hensyntagen hertil en forholdsvis stor Del som Skattebyrde. Kreaturerne hente jo nemlig deres væsentlige Foder paa Græsmarkerne de $\frac{5}{12}$ af Aaret; en Beregning af Udbyttet herved findes ikke, men Værdien maa selvfølgelig medtages, naar man vil vide Landbrugets Bruttoudbytte; hvor stor den er, maa altsaa bero paa et Skøn, men man kan maaske gaa ud fra, at naar de trykte Procenttal vare tagne af Landbrugets hele Bruttoudbytte af Ager og Eng i Stedet for af Høstværdien, maatte de reduceres med c. $\frac{1}{3}$ under Hensyn til Græsarealets Udbytte.

Her ligesom ved Produktionsforholdene maa jeg imidlertid gøre gældende, at Hartkornet er en i statistisk Henseende fuldt ud brugelig Maalestok. Dette burde naturligvis allerede for saa vidt være givet, som Hartkornet jo netop er et Skattegrundlag; det er og har altid været dets Bestemmelse, men det fremgaar da ogsaa af Tallene, at det er ret lige store Beløb, Hartkornet bærer i de enkelte Amter, og naar vi altsaa paa den ene Side ser det, og paa

den anden Side at ogsaa Procenten i Forhold til Høstværdien er ret ensartet, ligger deri en Antydning af, at Hartkornet i hvert Fald for de større Landsdele slet ikke frembyder saa gal en Skattebasis; men, som naturligt er, gaa vi mere i det enkelte, skulle vi nok finde iøjnespringende Afvigelser med meget lavt beskattede Sogne (der var saaledes i 1894: 56 Sogne, der udskrev under 10 Kr. i Hartkornsskat, medens 116 udskrev over 30 Kr.); men selvfølgelig frembyder enhver Skattebasis des større Mangler, jo haardere den Skattebyrde er, der lægges derpaa.

Tabel-

Amtsraadskredse	1	2	3	4	5	6	7
	Pris paa 1 Td. Hartkorn ¹⁾ 1885—94	Tdr. Land pr. Td. Ager og Engs Hrtk.			Høstværdien 1893—97 genstl.		
		hele Arealet	produktivt Areal ²⁾	Høst- arealet	pr. Td. Ld. ³⁾	pr. Td. Høstareal	pr. Td. Hrtk.
	Kr.	Td.	Td.	Td.	Kr.	Kr.	Kr.
Københavns.....	8081	10,0	8,6	6,1	72	120	728
Roskilde.....		10,1	9,0	6,5	68	105	687
Frederiksborg.....	7857	14,2	11,4	8,2	62	108	887
Holbæk.....	6849	12,3	11,0	7,6	65	105	798
Sorø.....	7154	11,2	9,7	6,7	64	107	712
Præstø.....	6503	10,8	9,2	6,3	61	106	665
Maribo.....	5990	10,1	8,9	6,3	74	119	750
Svendborg.....	7656	11,0	9,6	6,3	58	101	632
Odense.....	6828	10,3	9,4	6,4	67	106	683
Assens.....		10,3	9,0	6,2	75	125	769
Øerne genstl.	6992	11,1	9,6	6,6	65	109	725
Vejle.....	7727	19,2	16,0	9,2	41	86	796
Skanderborg.....	7437	25,9	20,2	11,8	35	77	910
Aarhus.....		11,4	10,1	6,7	70	119	797
Randers.....	5646	17,7	14,6	8,5	39	82	699
Aalborg.....	5809	28,8	21,3	12,8	31	69	886
Hjørring.....	5854	31,5	23,1	14,4	32	70	1002
Thisted.....	6923	22,3	14,8	8,9	38	96	857
Viborg.....	6906	28,1	21,4	12,2	33	77	940
Ringkøbing.....	5458	45,2	27,2	14,6	25	77	1117
Ribe.....	7354	40,2	26,3	14,8	24	67	985
Jylland genstl.	6489	26,8	19,4	11,3	33	79	890

¹⁾ Selvejer- og Arvefæstegaarde over 1 Td. Hartk. uden Tvangssalg.

²⁾ Ager og Eng, Byggegrunde, Oplagspladser, Haver, Planteskoler, Hegn og Læplantninger.

³⁾ Af hele Arealet (Kol. 2).